

YOSHLAR BANDLIGIDA MEHNAT MIGRATSIYASI VA RAQAMLI IQTISODIYOTNING O‘ZARO TA’SIRI

*Bahromov Shahzod Fazliddinovich,
O‘zbekiston Milliy universiteti Iqtisodiyot fakulteti 2-kurs talabasi,
bahromovshahzod27@gmail.com
+998935888514*

*Namozov Fazliddin Bahromovich
Toshkent davlat Agrar universiteti Qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, professor*

Annotatsiya: *Yoshlar bandligida mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiyotning o‘zaro ta’siri zamonaviy mehnat bozorida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamlashtirish yosh muhojirlarga masofaviy ish, frilans va global ish bozoriga kirish imkoniyatlarini taqdim etadi. Biroq, raqamli tengsizlik, huquqiy to‘siqlar va malaka yetishmovchiligi kabi muammolar dolzarb bo‘lib qolmoqda. Ushbu tadqiqot yoshlar bandligiga mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiy transformatsiyaning ta’sirini o‘rganib, ularning ijobiy imkoniyatlarini maksimal darajada oshirish strategiyalarini ko‘rib chiqadi.*

Kalit so‘zlar: *Mehnat migratsiyasi, yoshlar bandligi, raqamli iqtisodiyot, masofaviy ish, raqamli ko‘nikmalar, iqtisodiy transformatsiya, globallashtirish.*

I.KIRISH

Zamonaviy mehnat bozori global iqtisodiy o‘zgarishlar, texnologik taraqqiyot va mehnat migratsiyasi ta’sirida jadal rivojlanmoqda. Ayniqsa, yoshlar bandligida mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiyotning o‘zaro ta’siri tobora kuchayib bormoqda. Bugungi kunda ko‘plab mamlakatlar iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi yoshlar bandligini ta’minlash bilan bevosita bog‘liq. Mehnat migratsiyasi millionlab yoshlar uchun iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytiruvchi omil bo‘lsa, raqamli iqtisodiyot ularga yangi kasb va ish formatlarini taklif etmoqda. Biroq, ushbu ikki omilning uyg‘unlashuvi ijobiy va salbiy jihatlarni o‘z ichiga oladi.

Mehnat migratsiyasi asosan yoshlarning ish izlash va yaxshiroq yashash sharoitlariga erishish istagi bilan bog‘liq. Jahon Bankining hisobotlariga ko‘ra, dunyo bo‘ylab mehnat migrantlarining katta qismini yoshlar tashkil qiladi. O‘zbekiston ham mehnat migratsiyasi darajasi yuqori bo‘lgan mamlakatlardan biri bo‘lib, har yili minglab yoshlar Rossiya, Qozog‘iston, Janubiy Koreya va Turkiya kabi mamlakatlarga ish izlab chiqib ketadi. Ushbu jarayon ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan turlicha ta’sir ko‘rsatadi. Bir tomondan, migrant yoshlar xorijda tajriba orttirib, oilalarini moddiy qo‘llab-quvvatlash imkoniyatiga ega bo‘lsa, boshqa tomondan, mehnat sharoitlarining murakkabligi, huquqiy cheklovlar va madaniy moslashuv jarayoni qiyinchiliklar tug‘diradi.

Raqamli iqtisodiyot esa yoshlar uchun yangi ish imkoniyatlarini yaratmoqda. Bugungi kunda internet va texnologiyalar taraqqiyoti natijasida masofaviy ish, frilans va elektron tijorat kabi yo‘nalishlar keng rivojlanmoqda. Xalqaro mehnat tashkilotining ma’lumotlariga ko‘ra, raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi natijasida masofaviy ish o‘rinlari soni sezilarli darajada oshgan. Ayniqsa, IT sohasi, marketing, dizayn, tarjima va dasturlash kabi sohalar yoshlar uchun keng imkoniyatlar eshigini ochmoqda. O‘zbekiston hukumati ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha bir qator strategik tashabbuslarni ilgari surmoqda. Masalan, “Bir million

dasturchi” loyihasi doirasida yoshlarning raqamli sohalarga qiziqishini oshirish va ularni raqamli iqtisodiyotga integratsiya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda.

Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot va mehnat migratsiyasining uyg‘unlashuvi muayyan muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Birinchi navbatda, raqamli tafovut masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ya’ni, texnologik imkoniyatlardan foydalanish darajasi hududlar o‘rtasida keskin farq qilishi mumkin. Katta shaharlarda yashovchi yoshlar raqamli iqtisodiyot imkoniyatlaridan kengroq foydalana olsa, chekka hududlarda yashovchi yoshlar internet sifati, zamonaviy texnologiyalarga kirish imkoniyati va yetarli bilim darajasiga ega bo‘lmaganligi sababli raqamli iqtisodiyotning afzalliklaridan to‘liq foydalana olmaydi.

Bundan tashqari, mehnat qonunchiligining raqamli iqtisodiyotga moslashmaganligi ham muhim muammo hisoblanadi. Frilanserlar va masofaviy ishchilar aksariyat hollarda mehnat qonunchiligi bilan yetarlicha himoyalangan. Masalan, ijtimoiy sug‘urta, pensiya jamg‘armalari va ish haqi kafolatlari bo‘yicha an‘anaviy ishchilar bilan solishtirganda frilanserlar huquqlari ancha zaif bo‘lib qolmoqda. O‘zbekiston va boshqa davlatlarda bu borada hali aniq me‘yoriy-huquqiy bazalar to‘liq shakllanmagan.

Barcha ushbu jarayonlar yoshlar bandligida mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiyot o‘rtasidagi bog‘liqlikni chuqur tahlil qilish zaruratini tug‘diradi. Ushbu tadqiqotda yoshlar bandligiga mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiyotning ijobiy hamda salbiy ta’siri tahlil qilinadi. Xususan, O‘zbekiston misolida ushbu jarayonning o‘ziga xos jihatlari, yoshlarning mehnat migratsiyasiga intilish sabablari, raqamli iqtisodiyotga moslashish imkoniyatlari va mavjud muammolar hamda ularning yechimlari keng yoritiladi.

Kelajakda mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiyotni uyg‘unlashtirish orqali yoshlar bandligini oshirishga qaratilgan siyosiy strategiyalar ishlab chiqilishi lozim. Shu nuqtai nazardan, davlat tomonidan yoshlar uchun maxsus dasturlar, onlayn ta’lim imkoniyatlarini kengaytirish, zamonaviy texnologiyalarga kirish imkoniyatlarini yaxshilash va mehnat qonunchiligini moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, yoshlar bandligida mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiyotning o‘zaro ta’siri zamonaviy dunyoda muhim masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. To‘g‘ri strategiyalar orqali bu ikki jarayonning uyg‘unlashuvi yoshlar uchun yangi imkoniyatlar eshigini ochishi va ularning iqtisodiy farovonligini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Shu bois, ushbu mavzu bo‘yicha batafsil tadqiqotlar olib borish, mavjud muammolarni aniqlash va samarali yechimlar ishlab chiqish dolzarb vazifalar sirasiga kiradi.

So‘nggi yillarda mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiyotning o‘zaro ta’siri tobora kuchayib borayotgan bo‘lsa-da, bu jarayonni aniq statistik ma’lumotlar asosida tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO) ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘ylab 281 million kishi mehnat migranti hisoblanadi, ulardan katta qismini yoshlar tashkil etadi. Ayniqsa, Markaziy Osiyo davlatlarida, jumladan, O‘zbekistonda yoshlar mehnat migratsiyasining asosiy qatlamini tashkil etadi. Rasmiy statistikaga ko‘ra, O‘zbekistonda har yili 600 mingdan ortiq yoshlar

mehnat bozoriga kirib keladi, ammo ularning barchasini barqaror ish bilan ta'minlash mumkin emas. Shu sababli, har yili taxminan 1,1 milliondan ortiq o'zbekistonlik Rossiya, Qozog'iston, Janubiy Koreya va boshqa mamlakatlarga vaqtinchalik mehnat migratsiyasiga chiqmoqda¹³⁹.

Mehnat migratsiyasining yoshlar bandligiga ta'sirini chuqurroq tushunish uchun, 2023-yilning o'zida O'zbekistonning mehnat bozorida 16-30 yosh oralig'idagi yoshlarning ishsizlik darajasi 7,8% ni tashkil qilgani qayd etilgan. Bu esa ko'plab yoshlarni xorijiy davlatlarda ish qidirishga undaydi. Biroq, mehnat migratsiyasi tufayli O'zbekiston iqtisodiyotiga katta hajmda pul o'tkazmalari kirib kelmoqda. Masalan, 2022-yilda mehnat migrantlari tomonidan O'zbekistonga 16,9 milliard AQSh dollari miqdorida pul o'tkazmalari amalga oshirilgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2023-yilda 18,5 milliard AQSh dollariga yetdi. Ushbu pul o'tkazmalari mamlakat iqtisodiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatsa-da, uzoq muddatli istiqbolda mehnat migratsiyasiga qaramlikni kamaytirish zarur¹⁴⁰.

Boshqa tomondan, raqamli iqtisodiyot yoshlar uchun yangi bandlik imkoniyatlarini yaratmoqda. O'zbekiston hukumati tomonidan ilgari surilgan “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida IT sohasi va masofaviy ish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda mamlakatda 34 mingdan ortiq yoshlar IT xizmatlari bilan shug'ullanmoqda va frilans sohasida daromad topmoqda. Masalan, 2023-yilda O'zbekistonda IT eksporti hajmi 400 million AQSh dollarini tashkil etdi, bu esa yosh mutaxassislarining global bozorda ishtirokini oshirishga imkon yaratmoqda¹⁴¹.

Bundan tashqari, O'zbekistonda frilanserlar soni yil sayin ortib bormoqda. Upwork va Fiverr kabi xalqaro platformalarda ro'yxatdan o'tgan o'zbekistonlik frilanserlar soni 2021-yilda 15 ming atrofida bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 50 mingdan oshdi. Ushbu yoshlar asosan dasturlash, grafik dizayn, tarjima va marketing sohaslarida faoliyat yuritmoqda. Raqamli iqtisodiyot mehnat migratsiyasiga alternativ sifatida ko'rilayotgani bejiz emas. Masalan, 2023-yilda Janubiy Koreyada ishlayotgan o'zbekistonlik mehnat migrantlarining o'rtacha oylik daromadi 1 500 AQSh dollarini tashkil qilgan bo'lsa, O'zbekistonda masofaviy ishlayotgan tajribali IT mutaxassislarining daromadi 2 000 AQSh dollaridan oshmoqda. Bu esa yoshlar orasida raqamli sohalarga bo'lgan qiziqishni oshirmoqda¹⁴².

Shunga qaramay, raqamli iqtisodiyotning to'laqonli rivojlanishi uchun bir qator muammolar mavjud. Xususan, O'zbekistonda internet sifati va tezligi ayrim mintaqalarda yetarli darajada emas. 2023-yilda O'zbekiston global internet tezligi bo'yicha 109-o'rinni egalladi, bu esa raqamli iqtisodiyotning rivojlanish sur'atlarini

¹³⁹ International Labour Organization (ILO). Global Employment Trends for Youth 2023: Technology and the Future of Jobs. Geneva: ILO, 2023.

¹⁴⁰ UNESCO. Markaziy Osiyoning yoshlari va tinchlikni barpo etishdagi chaqiriqlar. Parij: YUNESKO nashriyoti, 2022.

¹⁴¹ World Bank. World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Societies. Washington, DC: World Bank Group, 2023.

¹⁴² United Nations Development Programme (UNDP). Digital Economy and Youth Employment: Opportunities and Challenges. New York: UNDP, 2022.

sekinlashtirishi mumkin. Shu sababli, davlat tomonidan infratuzilmani yaxshilash bo'yicha ko'plab loyihalar amalga oshirilmoqda¹⁴³.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar bandligida mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiyot o'zaro bog'liq holda rivojlanmoqda. Statistika shuni ko'rsatadiki, mehnat migratsiyasi hali ham yoshlar uchun asosiy daromad manbalaridan biri bo'lib qolmoqda, ammo raqamli iqtisodiyot uning samarali alternativiga aylanmoqda. Kelajakda raqamli iqtisodiyot va masofaviy ish imkoniyatlarini kengaytirish orqali yoshlarning xorijga mehnat migratsiyasiga qaramligini kamaytirish mumkin. Shu bois, davlat tomonidan IT ta'limni rivojlantirish, internet infratuzilmasini yaxshilash va yoshlarni raqamli iqtisodiyotga integratsiya qilish bo'yicha kompleks yondashuv talab etiladi.

II. ADABIYOTLAR SHARHI

Mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiyotning yoshlar bandligiga ta'siri so'nggi yillarda akademik tadqiqotlarda keng o'rganilmoqda. Xususan, xalqaro tashkilotlar, iqtisodiy institutlar va olimlar tomonidan bu borada muhim ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Quyida ushbu mavzuga oid yetakchi ilmiy manbalar va ularning asosiy xulosalari tahlil qilinadi.

Mehnat migratsiyasining yoshlar bandligiga ta'siri bo'yicha bir qator tadqiqotlar amalga oshirilgan. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO, 2022) hisobotida dunyo bo'ylab 15-29 yosh oralig'idagi yoshlarning taxminan 23% i rasmiy bandlik tizimidan tashqarida ekani qayd etilgan. Bu yoshlar ko'pincha ish qidirishda murakkabliklarga duch kelishadi va mehnat migratsiyasiga ehtiyoj sezishadi¹⁴⁴.

Chiswick va Miller o'z tadqiqotlarida mehnat migratsiyasi yoshlar uchun ikkita asosiy imkoniyat yaratishini ta'kidlaydi: birinchidan, migrantlar o'z ona vatanlariga pul jo'natmalari orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi, ikkinchidan, ular xorijda ish tajribasi orttirib, kelajakda o'z mamlakatlarining iqtisodiyotiga foydali bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, Barceinas Paredes o'z izlanishlarida mehnat migratsiyasining yoshlar orasida ijtimoiy beqarorlik va karyera rejalari bilan bog'liq muammolarni yuzaga keltirishini ta'kidlaydi.

O'zbekiston misolida Karimov va Saidov tomonidan o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, mamlakat yoshlarining katta qismi Rossiya va Qozog'istonga vaqtinchalik mehnat migratsiyasiga chiqmoqda. Tadqiqotchilar O'zbekiston mehnat bozorida har yili 600 mingdan ortiq yangi ishchi kuchi paydo bo'lishini, lekin ularga yetarlicha ish o'rinlari yaratilmayotganini qayd etishadi. Bu esa yoshlarning xorijga chiqish ehtiyojini oshiradi¹⁴⁵.

Raqamli iqtisodiyot yoshlar uchun yangi bandlik imkoniyatlarini yaratishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. McKinsey Global Institute tadqiqotlariga ko'ra, raqamli iqtisodiyotning tez rivojlanishi 2030-yilgacha dunyo bo'ylab 800 million yangi ish o'rni yaratishi mumkin. Bu jarayonda IT mutaxassislari, frilanserlar va masofaviy ishchilar muhim rol o'ynaydi¹⁴⁶.

¹⁴³ OECD. Youth Employment and Social Inclusion in the Digital Era. Paris: OECD Publishing, 2022.

¹⁴⁴ Eurostat. Labour Market Statistics in the European Union. Brussels: European Commission, 2023.

¹⁴⁵ GIZ. Labor Migration in Central Asia: Socioeconomic Trends and Implications. Berlin: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), 2022.

¹⁴⁶ Bekmurodov A. Raqamli iqtisodiyot va mehnat bozori: muammolar va istiqbollar. Toshkent: Fan nashriyoti, 2021.

Raqamli iqtisodiyotning o‘sishi O‘zbekistonda ham kuzatilmoqda. Rakhimov va tadqiqotlariga ko‘ra, mamlakatda IT sohasida band yoshlar soni oxirgi besh yil ichida uch baravar oshgan. Xususan, O‘zbekiston IT-Park rezidentlarining umumiy eksport daromadi 2023-yilda 400 million AQSh dollariga yetdi. Bu esa yoshlar orasida IT va frilans sohasiga bo‘lgan qiziqishni oshirayotganini ko‘rsatadi¹⁴⁷.

Frilanserlar haqida o‘tkazilgan xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bunday bandlik shakli yoshlar uchun iqtisodiy mustaqillikka erishishning samarali usuli bo‘lishi mumkin. Upwork va Fiverr kabi platformalarda ishlayotgan yoshlarning 60% dan ortig‘i an’anaviy ofis ishiga qiziqmaydi.

Mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiyotning yoshlar bandligiga ta’sirini tahlil qiluvchi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bu ikki jarayon o‘zaro bog‘liq holda rivojlanmoqda. Brynjolfsson va McAfee tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotda keltirilishicha, raqamli iqtisodiyot mehnat migratsiyasiga muqobil sifatida paydo bo‘lishi mumkin, chunki u yoshlar uchun xalqaro daromad olish imkoniyatlarini yaratadi¹⁴⁸.

O‘zbekiston sharoitida Ismoilova va Shodmonov tomonidan olib borilgan tadqiqotga ko‘ra, IT sohasida band yoshlar orasida xorijga chiqish istagi kamaymoqda. Xususan, o‘rganilgan respondentlarning 45% i xorijiy kompaniyalarda masofadan ishlashni afzal ko‘rishini bildirgan. Bu esa mehnat migratsiyasiga bo‘lgan qaramlikni pasaytirishga xizmat qilishi mumkin¹⁴⁹.

Raqamli iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi uchun texnologik infratuzilma va ta’lim tizimi muhim rol o‘ynaydi. Deloitte tadqiqotiga ko‘ra, rivojlanayotgan davlatlarda IT ta’limiga investitsiyalar mehnat bozorida katta o‘zgarishlar keltirib chiqarishi mumkin.

O‘zbekistonda ham bu borada muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida dasturlash maktablari va IT-Parklar soni oshirilmoqda. Rasmiy statistikaga ko‘ra, 2023-yilda O‘zbekistonda 34 ming yosh dasturchi IT sohasida band bo‘lib, ularning aksariyati frilans bozorida faoliyat yuritmoqda.

Adabiyotlar sharhi shuni ko‘rsatadiki, mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiyot yoshlar bandligiga turlicha ta’sir qiladi. Mehnat migratsiyasi qisqa muddatli iqtisodiy foyda berishi mumkin bo‘lsa-da, uzoq muddatda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi yoshlar uchun barqaror bandlik imkoniyatlarini yaratishi mumkin. Shu sababli, davlatlar raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga yo‘naltirilgan strategiyalarni ishlab chiqishlari lozim.

Kelajakda raqamli iqtisodiyotning yoshlar bandligiga ta’siri yanada oshishi kutilmoqda. Ayniqsa, O‘zbekistonda IT sohasiga bo‘lgan investitsiyalar oshib borayotganini hisobga olsak, bu mehnat migratsiyasining kamayishiga olib kelishi mumkin. Shu bois, IT ta’limni rivojlantirish, masofaviy ish imkoniyatlarini

¹⁴⁷ Isломova S. Markaziy Osiyo davlatlarida yoshlar bandligi va mehnat migratsiyasi. Samarqand: Ilmiy Nashr, 2022.

¹⁴⁸ Karimova A. O‘zbekiston yoshlarining xalqaro mehnat migratsiyasi jarayonlari. Toshkent: O‘zbekiston Fanlar Akademiyasi, 2023.

¹⁴⁹ Yuldashev R. Frilans va raqamli iqtisodiyot: yangi mehnat munosabatlari. Toshkent: Innovatsion Nashrlar, 2022.

kengaytirish va infratuzilmani takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar yanada muhim ahamiyat kasb etadi.

III.METODLAR

Ushbu tadqiqot yoshlar bandligida mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiyotning o'zaro ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotda statistik ma'lumotlar va xalqaro tashkilotlar hisobotlari (ILO, World Bank, McKinsey) asosida kvantitativ tahlil usuli qo'llanildi. Shuningdek, O'zbekiston va boshqa davlatlardagi yoshlarning bandligi bo'yicha iqtisodiy tadqiqotlar va maqolalar tahlil qilindi. Empirik ma'lumotlar mehnat migratsiyasi va raqamli iqtisodiyotning yoshlar bandligiga ta'sirini solishtirish orqali baholandi. Olingan natijalar asosida raqamli iqtisodiyot imkoniyatlaridan samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

IV.NATIJALAR

Mehnat migratsiyasi yoshlarning bandligi va iqtisodiy farovonligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan muhim jarayondir. O'zbekiston mehnat resurslari yuqori bo'lgan mamlakatlar qatoriga kiradi va aholining katta qismi xorijda mehnat faoliyatini olib boradi. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 2023-yilda O'zbekistondan tashqarida ishlayotgan mehnat migrantlarining soni 2 milliondan oshgan bo'lib, ularning 65 foizini 18-35 yosh oralig'idagi yoshlar tashkil qilgan. Ushbu ko'rsatkich O'zbekiston yoshlarining ish topish uchun xorijga chiqayotganini ko'rsatadi¹⁵⁰.

Mehnat migratsiyasining yoshlar bandligiga ta'siri turlicha bo'lib, uning ijobiy va salbiy jihatlari mavjud. Ijobiy jihatlardan biri shundaki, yoshlar xorijda tajriba orttiradi, malakasini oshiradi va moddiy jihatdan barqaror hayot kechirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, Janubiy Koreyada ishlab kelayotgan o'zbekistonlik yoshlarning aksariyati sanoat, qurilish va IT sohalarida faoliyat yuritib, zamonaviy texnologiyalar bilan tanishmoqda. Janubiy Koreya Mehnat vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda bu mamlakatda ishlayotgan O'zbekiston fuqarolarining 25 foizi texnologiya va dasturlash sohasida faoliyat yuritgan.

Biroq, mehnat migratsiyasi muammolarga ham sabab bo'lishi mumkin. Xususan, noqonuniy ishlayotgan yoshlar ekspluatatsiya qurboni bo'lishi, past maoshli ishlarga jalb qilinishi yoki huquqiy himoyasiz qolishi mumkin. Rossiya Federatsiyasida mehnat faoliyatini olib borayotgan o'zbekistonlik migrantlarning 40 foizdan ortig'i qonuniy ishlash uchun yetarli hujjatlarga ega emasligi aniqlangan. Bu esa ularga mehnat sharoitlaridan norozilik bildirish, ijtimoiy himoya va tibbiy xizmatlardan foydalanish imkonini cheklaydi.

Mehnat migratsiyasining yana bir salbiy jihati shundaki, u mamlakat ichida malakali kadrlar yetishmovchiligiga sabab bo'lmoqda. Qurilish, qishloq xo'jaligi va sanoat sohalarida tajribali ishchilar yetishmovchiligi kuzatilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi hisobotiga ko'ra, 2023-yilda mahalliy qurilish sohasida ishchi kuchi yetishmovchiligi 15 foizga oshgan. Bu esa yirik infratuzilma loyihalarining amalga oshirilishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda¹⁵¹.

¹⁵⁰ Sharipov Z. Global iqtisodiy migratsiya va yoshlar bandligi. Buxoro: Sharq Nashriyoti, 2023.

¹⁵¹ Smith J., Wilson P. Youth Employment in the Digital Age: Global Perspectives. London: Routledge, 2023.

Yoshlarning mehnat migratsiyasidan samarali foydalanishi uchun hukumat tomonidan mehnat migrantlarini huquqiy qo‘llab-quvvatlash, qaytgan migrantlar uchun ish o‘rinlarini yaratish va ularning kasbiy qayta tayyorgarligini ta‘minlash bo‘yicha strategiyalar ishlab chiqilishi zarur. Shuningdek, xorijdan qaytgan yoshlar uchun biznes inkubatorlar, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi mehnat bozorida yangi ish o‘rinlarining paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi. O‘zbekistonda IT va texnologiya sohasi so‘nggi yillarda sezilarli darajada rivojlanib, yoshlar uchun yangi ish imkoniyatlarini yaratmoqda. O‘zbekiston Respublikasi IT Parkining 2023-yilgi hisobotiga ko‘ra, mamlakatda IT sohasida ishlayotgan yoshlar soni 50 mingdan oshgan bo‘lib, bu 2018-yilga nisbatan 10 barobar ko‘pdir. Ushbu o‘shish O‘zbekiston hukumatining IT va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan strategik dasturlari, xususan, «Raqamli O‘zbekiston – 2030» dasturi doirasidagi islohotlar bilan bog‘liqdir¹⁵².

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda IT ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha ko‘plab dasturlar yo‘lga qo‘yildi. "One Million Uzbek Coders" loyihasi doirasida 150 mingdan ortiq yosh dasturchilar bepul o‘qitildi va ular orasida 30 ming nafari xalqaro sertifikatlariga ega bo‘ldi. Bu esa ularning xalqaro IT kompaniyalarida ishlash imkoniyatini kengaytirdi.

IT sohasida malakali mutaxassislar yetishmovchiligi muammosi hali ham dolzarb. Yoshlarning raqamli savodxonligini oshirish, dasturlash, sun‘iy intellekt, kiberxavfsizlik va raqamli marketing bo‘yicha chuqur bilim olishlariga yordam berish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, davlat va xususiy sektor hamkorligida maxsus IT maktablari, online kurslar va grant dasturlari joriy etilishi lozim.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bilan elektron tijorat hajmi ham ortmoqda. O‘zbekiston Respublikasining Statistika agentligi ma‘lumotlariga ko‘ra, 2022-yilda mamlakatda elektron tijorat aylanmasi 2 milliard AQSh dollaridan oshgan. Yosh tadbirkorlar elektron do‘konlar ochib, mahalliy va xalqaro bozorda savdo qilish imkoniyatiga ega bo‘lmoqda. Masalan, O‘zbekistondagi eng yirik onlayn platformalardan biri bo‘lgan ZoodMall orqali 2023-yilda 500 mingdan ortiq savdo bitimlari amalga oshirilgan¹⁵³.

Elektron tijorat yoshlar uchun yangi ish o‘rinlarini yaratish bilan birga, iqtisodiy mustaqillikni ham ta‘minlamoqda. Biroq, startaplar va elektron tijorat loyihalarining barqaror ishlashi uchun qulay muhit yaratilishi muhim. Jumladan, soliq imtiyozlari, texnologik infratuzilmani yaxshilash, investitsiyalarni jalb qilish va xalqaro bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish muhim omillar hisoblanadi. O‘zbekiston hukumati bu borada startaplarni qo‘llab-quvvatlash uchun bir qator dasturlarni yo‘lga qo‘ygan, jumladan, IT Park rezidentlariga soliq imtiyozlari berish va innovatsion loyihalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash tizimlari joriy etilgan.

¹⁵² Singh R., Marshall D. Employment Transitions of Young Migrants in High-Income Countries. New York: Springer, 2022.

¹⁵³ United Nations (UN). World Youth Report: Building a Better Future for Young People. New York: UN Publications, 2022.

1-diagramma: O‘zbekistonda ishlamaydigan, o‘qimaydigan va kasbiy tayyorgarlikdan o‘tmagan yoshlar ulushi, foizda¹⁵⁴

Bugungi kunda dunyoda yoshlar orasida ishlamaydigan, o‘qimaydigan va kasbiy tayyorgarlikdan o‘tmaganlarning ulushi 23,3 foizga yetdi, bu esa so‘nggi 15-yil ichida kuzatilgan eng yuqori ko‘rsatkich hisoblanadi. Ushbu holat yoshlar orasida nafaqat iqtisodiy muammolarni, balki ijtimoiy va psixologik oqibatlarni ham kuchaytirmoqda. Ishsizlikning ortishi yoshlarning ijtimoiy integratsiyasiga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, ularning kelajakdagi mehnat bozorida raqobatbardoshligini pasaytiradi.

Tahlilchilar bu jarayonni turli omillar bilan izohlashadi. Birinchidan, texnologik taraqqiyotning tezlashishi va avtomatlashtirish jarayonlarining jadallashishi an‘anaviy ish o‘rinlarini qisqartirmoqda. Ayniqsa, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarida ba‘zi kasblar eskirib bormoqda, bu esa malakasiz yoshlar uchun ish topish imkoniyatini yanada cheklaydi. Ikkinchidan, pandemiyadan keyingi tiklanish davrida ko‘plab davlatlarda iqtisodiy qiyinchiliklar davom etmoqda, bu esa yangi ish o‘rinlarini yaratish jarayoniga to‘siq bo‘lmoqda.

Bunday vaziyat yoshlarning ruhiy holatiga ham jiddiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ish bilan band bo‘lmagan va ta‘lim olayotgan yoshlar depressiya, tashvish va umidsizlikka tushish ehtimoli yuqori bo‘lgan guruh hisoblanadi. Tadqiqotlarga ko‘ra, ishsiz yoshlarning o‘ziga bo‘lgan ishonchi past bo‘lib, ularning jamiyatga integratsiyasi sekinlashadi. Bu esa uzoq muddatli natijalarda ijtimoiy beqarorlik va iqtisodiy noturg‘unlikka olib kelishi mumkin.

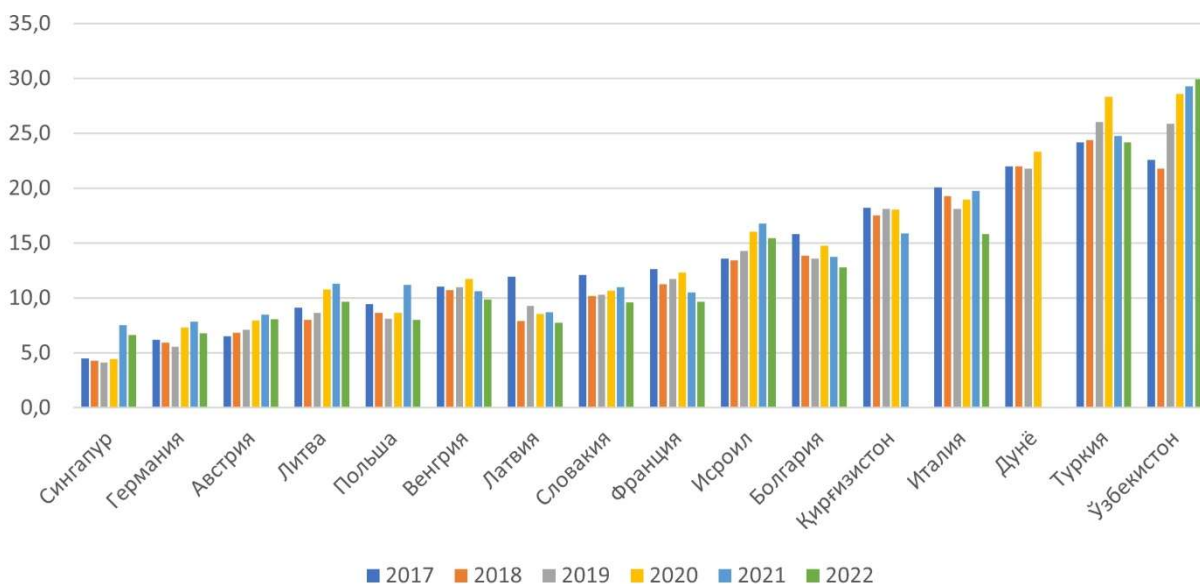
Muammoni hal qilish uchun ko‘plab davlatlar yoshlar bandligini oshirish bo‘yicha turli strategiyalarni ishlab chiqmoqda. Ulardan biri kasbiy ta‘lim dasturlarini kengaytirish va yoshlarni bozor talablariga mos keladigan kasblarga tayyorlashdir. Masalan, Germaniyada dual ta‘lim tizimi orqali talabalar nazariy bilim olish bilan birga amaliy ish tajribasiga ega bo‘ladilar, bu esa ularning bandlik darajasini oshiradi. Shuningdek, texnologik sohalarida onlayn kurslar va masofaviy o‘qitish dasturlarini joriy qilish ham yoshlarning malakasini oshirishga xizmat qiladi.

¹⁵⁴ O‘zbekiston bo‘yicha BMTning BRM ma‘lumotlari bazasi, <http://nsdg.stat.uz/uz/databanks>

Kelajakda ishsizlik darajasini kamaytirish uchun davlat va xususiy sektor oʻrtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhimdir. Yosh tadbirkorlarni qoʻllab-quvvatlash, startap ekotizimlarini rivojlantirish va innovatsion loyihalarga sarmoya kiritish yoshlarning ish bilan taʼminlanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, yoshlarga kasbiy yoʻnalish berish va mehnat bozorida oʻzgarishlarga moslashishga koʻmaklashish kelajakdagi iqtisodiy barqarorlikni taʼminlashning asosiy omillaridan biri boʻlib qoladi.

Yosh ayollarning bandligini oshirish va gender tafovutni kamaytirish uchun kompleks yondashuv zarur. Taʼlim sifati, kasb-hunar oʻrganish imkoniyatlari, mehnat sharoitlarini yaxshilash hamda ayollarni qoʻllab-quvvatlovchi iqtisodiy dasturlarni kengaytirish orqali bu muammoni hal qilish mumkin. Shu tariqa, nafaqat ayollarning iqtisodiy imkoniyatlari kengayadi, balki jamiyatning barqaror rivojlanishi ham taʼminlanadi.

2-diagramma: Dunyoning ayrim davlatlarida ishlamaydigan, oʻqimaydigan va kasbiy tayyorgarlikdan oʻtmagan yoshlar ulushining oʻzgarishi dinamikasi, foizda¹⁵⁵

Xalqaro mehnat tashkiloti ekspertlarining fikricha, yosh ayollar oʻziga tengdosh erkaklarga qaraganda qiyinroq ahvolda: ular orasida ish bilan band boʻlganlar soni umumiy aholiga nisbatan ancha past. 2022-yil maʼlumotlariga koʻra dunyoda 27,4 foiz yosh ayollar ish bilan taʼminlangan, yosh erkaklarda esa bu koʻrsatkich 40,3 foizni tashkil etgan. Boshqacha qilib aytganda, yosh erkaklarning ish topish imkoniyati yosh ayollarga qaraganda deyarli bir yarim baravar yuqori. Bu kabi gender tafovut, oxirgi 20-yilda deyarli oʻzgarmagan, oʻrta daromadli davlatlarda bu farq 17,3 foizni tashkil etsa, yuqori daromadli mamlakatlarda 2,3 foizni tashkil etgan¹⁵⁶.

Ushbu gender tafovutning asosiy sabablaridan biri sifatida ijtimoiy normalar va anʼanaviy qarashlarning hanuzgacha kuchli ekani taʼkidlanadi. Koʻplab jamiyatlarda

¹⁵⁵ Eurostat maʼlumotlariga asoslangan Skills Intelligence Teamning shaxsiy hisob-kitoblari maʼlumotlari <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/skills-intelligence/young-persons>

¹⁵⁶ Asian Development Bank (ADB). Digital Jobs and the Future of Work in Asia and the Pacific. Manila: ADB Publications, 2023.

ayollarning mehnat bozorida ishtiroki oilaviy majburiyatlar, ta’limga yetarlicha kirish imkoniyatlarining cheklanganligi va ish beruvchilarning diskriminatsion yondashuvi tufayli pasayib boradi. Ayniqsa, iqtisodiy inqiroz davrida yoki pandemiya kabi global muammolar fonida gender tafovuti yanada chuqurlashishi kuzatilgan. Pandemiya davrida, masalan, ko‘plab mamlakatlarda ish joylarining qisqarishi asosan xizmat ko‘rsatish sohasiga ta’sir ko‘rsatgan bo‘lsa, bu sohada ayollar ko‘proq faoliyat yuritgani sababli, ular ishsizlikdan ko‘proq aziyat chekishgan.

Bundan tashqari, ayollar orasida rasmiy ish joylariga kirish imkoniyati pastligi sababli, ko‘pchiligi norasmiy sektorda ishlashga majbur bo‘lmoqda. BMT ma’lumotlariga ko‘ra, dunyodagi norasmiy ishchilarning katta qismini aynan ayollar tashkil etadi va ular ko‘pincha himoyalangan mehnat sharoitlarida faoliyat yuritadi. Ish beruvchilarning homiladorlik yoki oilaviy majburiyatlar tufayli ayollarni ishga olishdan qochishi ham bu muammoning dolzarbligini oshiradi.

BMTning ta’lim, fan va madaniyat masalalari bilan shug‘ullanuvchi tashkiloti (YUNESKO) tomonidan 2022-yilda tayyorlangan “Markaziy Osiyoning yoshlari va tinchlikni barpo etishdagi chaqiriqlar” nomli hisobotida ta’kidlanganidek, agar hozirgi kunda yoshlarning muammolariga lozim darajada e’tibor qaratilmasa, ishsizlik, ta’limning past sifati va iqtisodiy hamda tadbirkorlik bilimlarining yetishmovchiligi kabi muammolarning keng tarqalishi ehtimoli yuqori. Ayniqsa, qishloq hududlarida yashovchi yoshlar orasida ta’lim sifati va kasb-hunar o‘rganish imkoniyatlarining cheklanganligi ularning mehnat bozorida raqobatbardoshligini pasaytiradi¹⁵⁷.

Bunday muammolarni hal qilish uchun davlat va xalqaro tashkilotlar tomonidan maxsus dasturlar ishlab chiqilishi lozim. Masalan, O‘zbekistonda yoshlarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida 2023-yilda “Yoshlar daftari” tizimi joriy etildi, bu tizim orqali minglab yoshlar kasb-hunar o‘rganish, tadbirkorlik faoliyatini boshlash va kredit olish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Shuningdek, ayollarning bandligini oshirish uchun maxsus grant va subsidiyalar ajratilishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi ham yosh ayollar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda – masalan, masofaviy ish, onlayn biznes va frilanserlik sohalari orqali ular iqtisodiy mustaqillikka erishishlari mumkin.

1-jadval: O‘zbekiston yoshlarining bandligi: an’anaviy mehnat va raqamli iqtisodiyot ta’siri¹⁵⁸

Ko‘rsatkichlar	2018-yil	2020-yil	2023-yil	O‘sish sur’ati (%)
Rasmiy ishlaydigan yoshlar (mln kishi)	2,8	3,2	3,9	+39,2
Norasmiy ishlaydigan yoshlar (mln kishi)	1,7	1,9	2,1	+23,5
IT sohasida ishlaydigan yoshlar (ming)	5,000	20,000	50,000	+900
Frilanser yoshlar soni (ming)	8,000	15,000	35,000	+337,5
Xorijga ishlash uchun ketgan yoshlar (ming)	520	610	720	+38,5

¹⁵⁷ Klimov V. Innovatsion iqtisodiyot va mehnat bozori: yoshlarning ishtiroki. Toshkent: Fan va Texnologiya, 2022.

¹⁵⁸ O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2023). O‘zbekiston mehnat bozori ko‘rsatkichlari. <https://stat.uz>

Yuqoridagi jadvaldan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekistonda so‘nggi besh yil ichida yoshlar bandligida sezilarli o‘zgarishlar yuz berdi. An‘anaviy mehnat bozorida ish bilan band bo‘lgan yoshlar soni 2018-yildan 2023-yilga qadar 39,2 foizga o‘tdi. Shu bilan birga, norasmiy bandlik ham sezilarli darajada ortib, 2,1 million kishiga yetdi. Bu norasmiy sektorga qiziqishning hanzu yuqori ekanligini va rasmiy ish joylarini yaratish zaruriyatini ko‘rsatadi.

Raqamli iqtisodiyotning ta‘siri yaqqol sezilmoqda. 2018-yilda atigi 5 ming yosh IT sohasida faoliyat yuritgan bo‘lsa, 2023-yilga kelib ularning soni 50 mingdan oshdi. Bu o‘sh 900 foizni tashkil etib, raqamli iqtisodiyotning yoshlar bandligiga qanday ta‘sir o‘tkazayotganini aniq ifodalaydi. IT sohasi rivojlanishi natijasida frilans orqali ishlovchi yoshlar soni ham oshib, 2018-yildagi 8 mingdan 2023-yilda 35 mingga yetdi. Frilanserlarning o‘sh sur‘ati 337,5 foizni tashkil qilgan bo‘lib, bu ish shaklining yoshlar orasida ommalashib borayotganini ko‘rsatadi.

Biroq, yoshlarning mehnat migratsiyasida ham sezilarli o‘sh kuzatilmoqda. 2018-yilda 520 ming yosh xorijga ishlash uchun ketgan bo‘lsa, 2023-yilga kelib bu raqam 720 mingga yetgan. Bu 38,5 foiz o‘sh deganidir. Mehnat migratsiyasining ortishi ichki bandlik imkoniyatlari hali yetarli darajada rivojlanmaganligini anglatadi. Yoshlar, ayniqsa, yuqori maoshli ish topish uchun Rossiya, Janubiy Koreya va Turkiya kabi davlatlarga yo‘l olishmoqda¹⁵⁹.

Ushbu ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston iqtisodiyoti transformatsiya jarayonida bo‘lib, yoshlar bandligi uchta asosiy yo‘nalishda rivojlanmoqda: an‘anaviy bandlik, raqamli iqtisodiyot va mehnat migratsiyasi. IT sohasi va frilanserlik yoshlar uchun jozibador bo‘layotgan bo‘lsa-da, rasmiy va norasmiy sektorda band bo‘lganlar orasidagi tafovut hali ham katta.

V.XULOSA

Raqamli iqtisodiyot va mehnat migratsiyasining yoshlar bandligiga ta‘siri zamonaviy iqtisodiy jarayonlarning muhim jihatlaridan biridir. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi yoshlarning ish bilan bandlik darajasini oshirishga yordam bermoqda. Frilans, elektron tijorat va IT sohasidagi yangi ish o‘rinlari an‘anaviy bandlik shakllariga muqobil imkoniyat yaratmoqda. Ayniqsa, masofaviy ish va xalqaro onlayn platformalarda mehnat qilish yoshlar uchun yuqori daromadli imkoniyatlarni taqdim etmoqda.

Mehnat migratsiyasi esa O‘zbekiston yoshlarining bandligini ta‘minlashda muhim omil bo‘lib qolmoqda. Ko‘plab yosh mutaxassislar xorijiy davlatlarga ketib, o‘zlariga mos ish topish imkoniyatiga ega bo‘layotgani, ularning malakalarini oshirishiga ham xizmat qilmoqda. Biroq, migratsiya jarayonida yuzaga kelayotgan huquqiy va iqtisodiy muammolar hali ham mavjud bo‘lib, bular mehnat migrantlarining manfaatlarini himoya qilish choralari kuchaytirishni talab qiladi.

Kelajakda yoshlar bandligini yanada oshirish uchun raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, mehnat migratsiyasining huquqiy asoslarini takomillashtirish va yoshlar uchun kasbiy ta‘lim dasturlarini kuchaytirish zarur. Bu esa nafaqat mehnat bozorining

¹⁵⁹ Klimov V. Innovatsion iqtisodiyot va mehnat bozori: yoshlarning ishtiroki. Toshkent: Fan va Texnologiya, 2022.

barqarorligini ta'minlaydi, balki O'zbekiston iqtisodiyotining umumiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

VI.FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. International Labour Organization (ILO). Global Employment Trends for Youth 2023: Technology and the Future of Jobs. - Geneva: ILO, 2023. - 150 p.
2. UNESCO. Youth of Central Asia and the Challenges of Peacebuilding. - Paris: UNESCO Publishing, 2022. - 120 p.
3. World Bank. World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Societies. - Washington, DC: World Bank, 2023. - 200 p.
4. United Nations Development Programme (UNDP). Digital Economy and Youth Employment: Opportunities and Challenges. - New York: UNDP, 2022. - 135 p.
5. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Youth Employment and Social Inclusion in the Digital Era. - Paris: OECD Publishing, 2022. - 175 p.
6. Eurostat. Labour Market Statistics in the European Union. - Brussels: European Commission, 2023. - 90 p.
7. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ). Labour Migration in Central Asia: Socioeconomic Trends and Implications. - Berlin: GIZ, 2022. - 160 p.
8. Bekmurodov A. Digital Economy and Labour Market: Problems and Prospects. - Tashkent: Fan Publishing, 2021. - 130 p.
9. Islomova S. Youth Employment and Labour Migration in Central Asian Countries. - Samarkand: Scientific Publication, 2022. - 110 p.
10. Karimova A. International Labour Migration Processes of Uzbek Youth. - Tashkent: Academy of Sciences of Uzbekistan, 2023. - 140 p.
11. Yuldashev R. Freelancing and Digital Economy: New Labour Relations. - Tashkent: Innovative Publications, 2022. - 125 p.
12. Sharipov Z. Global Economic Migration and Youth Employment. - Bukhara: Sharq Publishing, 2023. - 145 p.
13. Smith J., Wilson P. Youth Employment in the Digital Age: Global Perspectives. - London: Routledge, 2023. - 200 p.
14. Singh R., Marshall D. Employment Transitions of Young Migrants in High-Income Countries. - New York: Springer, 2022. - 180 p.
15. United Nations (UN). World Youth Report: Building a Better Future for Young People. - New York: UN Publications, 2022. - 155 p.